

ДИДАКТИЧНІ ФУНКЦІЇ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА У ФОРМУВАННІ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Олена Барановська,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна,

 <https://orcid.org/0000-0002-0788-8511>

 panihellena@gail.com

У статті актуалізовано проблему впливу рівня сформованості читацької компетентності старшокласників на ймовірність досягнення ними реальних життєвих та навчальних цілей. Розглянуто можливості підручника як «компаса навчання», здатного націлити старшокласників на формування життєвої траєкторії з розумінням вимог та можливостей оточуючого середовища. Зауважено, що актуальність проблеми для українського суспільства стає очевидною на тлі світової тенденції згасання культури читання, зниження рівня читацької грамотності в цілому та критичного аналізу великого потоку інформації різної якості. Розглянуто міжнародний досвід сформованості наскрізних умінь та читацької грамотності старшокласників. Аналіз й узагальнення здобутків педагогіки і педагогічної психології дозволив зробити припущення, що знижений рівень читацької компетентності у старшокласників негативно впливає на їх здатність досягати успіху в навчанні та в майбутньому професійному житті, що ставить під загрозу їх конкурентоспроможність на ринку праці. Зосереджено увагу на компетентісно орієнтованому спрямуванні навчального процесу в старшій школі та його відображенні в змісті шкільного підручника. Акцентовано на тому, що підвищенню ефективності сучасного підручника сприяє адаптування його змісту й методичного апарату до вимог європейського освітнього простору, залучення молоді до участі в сучасних проєктах, які сприятимуть активному пошуку відповідей на запитання про своє місце у суспільстві та світі. Визначено напрями формування особистості сучасного випускника засобами підручника як майбутнього активного члена соціуму та перетворювальної життєвої сили: компетентний читач; грамотний користувач в інформаційному просторі; ефективний командний комунікатор; свідомий громадянин України.

Ключові слова: старша школа; профільне навчання; підручникотворення; читацька компетентність; читання як стратегія життєтворчості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному суспільстві, з огляду на актуальні тенденції в економіці, освіті, соціальному та культурному житті, відбувається зміна пріоритетів, яка виражається у прагненні молоді до активної участі у перетворенні дійсності. Ці зміни закономірно торкаються старшої школи, де старшокласники від пасивного споживання інформації переходять до активного пошуку відповідей на запитання щодо свого місця у суспільстві та формування своїх майбутніх цілей. Згідно з дослідженнями PISA, близько половини 15-річних учнів планують здобувати технологічну освіту, що зумовлене викликами економіки. У зв'язку з таким вибором усе більш важливим стає розвиток soft skills (гнучких навичок) – читання з розумінням, уміння усно та письмово висловлювати свою думку, критичне мислення, креативність, здатність працювати в групах, команді та ін. Практика попередніх десятиліть показала негативні наслідки «покоління, яке не читає», сформованого на початку цифрової епохи, а нині реалії війни поглибили проблему. Поступове зниження рівня сформованості читацької та інформаційної компетентностей призвело до так званої «функціональної неграмотності», коли учень неспроможний швидко прочитати й зрозуміти текст, критично сприймати інформацію, зрозуміти прихований зміст, підтекст, гумор, чітко висловити свою думку, має збіднений чи забруднений словниковий запас. Усе це вже зараз заважає йому успішно навчатися і зменшує можливості реалізувати в майбутньому свої життєві плани та стати активним громадянином. В умовах швидкого розвитку інформаційного суспільства, формування читацької компетентності випускників на високому рівні стає необхідною умовою для успішного опанування ними майбутньої професії та самореалізації. Шкільний підручник як найбільш стабільний елемент процесу навчання має трансформуватися разом зі змінами в освітній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Освіта постійно адаптується до потреб суспільства та ринку праці, тому питання впровадження профільного навчання у старшій школі виходить на передній план як важлива база для формування в старшокласників ключових компетентностей і підготовки їх до свідомого вибору майбутньої професії. Вивчення систем профільного навчання в передових країнах показало, що пріоритетом там є створення можливостей для врахування індивідуальних потреб учнів та орієнтація змісту освіти на потреби економіки країни. Особливостями профільної освіти в розвинених країнах є: поступовість вибору профільних предметів; надання можливості вступу до університету; акцент на професійно орієнтованих програмах; варіативність всередині профілів за рахунок курсів за вибором; добровільність вибору. Андреас Шлейхер у онлайн-лекції «Освіта заради майбутнього» (*Educating for Tomorrow's World*) акцентує на необхідності «розумної освіти», яка інтегрує у навчальному процесі потенціал нових технологій та забезпечення взаємодії школи з науковими, бізнесовими та виробничими сферами (Schleicher, 2024). Розглядаючи школу як майбутню економіку, важливо правильно встановити «компас навчання», який націлить старшокласників на розвиток власної життєвої траєкторії з розумінням вимог та можливостей оточуючого середовища. На дводенному форумі «Реформування старшої профільної середньої освіти (академічні ліцеї)» (за підтримки Швейцарсько-у-

країнського проекту DECIDE), було виокремлено напрямки організації та розвитку профільної освіти. Спікери форуму озвучили бачення концепції реформи профільної освіти, поділилися особливостями досвіду організації профільного навчання в своїх країнах, продемонстрували практичні підходи в профільному навчанні. Зокрема, педагоги-практики ліцеїв країн ЄС розповіли про досвід персоналізації освітньої траєкторії учнів, розкрили сутність кар'єрного консультування та способи його організації, можливості співпраці між школами та вищими навчальними закладами. Французькі колеги показали можливості зміни учнями обраного профілю протягом першого року профільного навчання, відстеження результатів вибору випускників. Німецькі колеги озвучили тезу, що не всі випускники вищих навчальних закладів є успішнішими та продуктивнішими за тих, не має вищої освіти. Колеги зі Швеції презентували персональні (особисті) проекти, які стають кроком на шляху підготовки ліцеїстів до вступу до університету. Спільним баченням було: наукове мислення, розвиток емпатії, можливості свободи маневру, мотивації та постійного розвитку навичок протягом життя. (Реформування старшої профільної середньої освіти (академічні ліцеї), 2024). Провідні вміння та навички, необхідні для особистого розвитку, соціальної інтеграції, активного громадянства та працевлаштування визначає *Європейська Рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (European Framework for Key Competences for Life long Learning, 2018)*. Вона охоплює вісім ключових компетентностей: грамотність (здатність виражати та інтерпретувати поняття, думки, почуття, факти та погляди як усно, так і письмово (слухання, говоріння, читання, письмо) в соціальному та культурному контексті); багатомовна компетентність (аналогічна до комунікації рідною мовою, включає навички посередництва та міжкультурного розуміння); математична компетентність та компетентність з науки, технологій і техніки (здатність використовувати математичні способи мислення (логічне та просторове мислення) для вирішення різних завдань у повсякденному житті, а також розуміння основних принципів природничих наук і технологій); цифрова компетентність (впевнене та критичне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для роботи, відпочинку та спілкування, зокрема, інформаційна грамотність, медіаграмотність та цифрова безпека); особистісна, соціальна компетентність та вміння вчитися (здатність організовувати власне навчання, у тому числі управління часом та інформацією, як індивідуально, так і в групах); громадянська компетентність (здатність ефективно і конструктивно брати участь у суспільному та робочому житті, розуміння економічних, правових та соціальних концепцій); підприємницька компетентність (здатність перетворювати ідеї у дії, включаючи творчість, інноваційність і ризикованість, а також планування та управління проектами); культурна обізнаність і самовираження (розуміння важливості творчого самовираження і розмаїття культур) (Локшина, 2019).

Важливим завданням вітчизняної освіти є формування у старшокласників відповідного рівня читацької грамотності як основи для розумного життєвого вибору, про що було наголошено в *Державній Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія»*, яка має на меті створення умов для підвищення рівня та культури читання серед населення України. Важливою тезою є стимулювання інтересу

до читання серед підлітків та молоді, зокрема, розроблення і впровадження інноваційних програм, які поєднують читання з сучасними технологіями; організація літературних конкурсів, фестивалів, марафонів читання. Окремо наголошується на підтримці та розвитку бібліотек, зокрема, осучасненні бібліотечних фондів та інфраструктури, розширення мережі бібліотек, створення комфортних умов для відвідувачів. Важливим напрямком сприяння популяризації читання серед молоді є видання та просування української книги, інтеграція читання у повсякденне життя, зокрема, проведення національних інформаційних кампаній з популяризації читання, підвищення престижу читання за допомогою впровадження культурних та освітніх ініціатив, створення умов для читання у громадських місцях, розвиток дослідницької бази, вивчення впливу читання на розвиток особистості та суспільства (Читання як життєва стратегія, 2021).

Шкільний підручник реагує на глобальні тенденції у змісті навчання повільніше і поступово змінюється, акумулюючи найголовніші з них. Вивчення досвіду підручникотворення дало можливість зробити висновок про важливість віднаходження оптимального балансу між соціально-особистісною та операційно-функціональною складовою навчальної книги. Активне впровадження профільного навчання пов'язане з детальним аналізом існуючих підручників та їхню адаптацію до сучасних реалій: врахування впливу глобалізації, технологізації, інтеграції, індивідуалізації, гуманітаризації, інформатизації, цифровізації тощо. Питанню сучасного підручникотворення, аналізу його функцій, структури, дидактичних можливостей, ролей у різному навчальному середовищі присвятили увагу українські науковці С. Алексеева, Т. Алексеевко, Н. Арістова, О. Барановська, Н. Бібік, Н. Богданець-Білоskalенко, С. Бондар, Н. Бондаренко, М. Бурда, Н. Буринська, Г. Васьківська, Н. Волошина, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Головка, І. Гудзик, І. Єрмаков, Т. Засєкіна, В. Кизенко, С. Косянчук, І. Ліпчєвська, О. Малихін, О. Онопрієнко, Вал. Паламарчук, О. Петрук, О. Пометун, О. Савченко, О. Топузов, С. Трубочєва, О. Фідкевич, Л. Шелєстова, Г. Шелєхова, Т. Яценко та інші. Основними дидактичними аспектами, на яких наголошувалося, були: підручник в новому освітньому середовищі, індивідуалізація навчання, компетентісно орієнтований підручник, психодидактичні детермінанти конструювання сучасного підручника, інтегрований підручник, підручник як засіб розвитку творчих здібностей, світоглядні орієнтири в змісті підручника та інші. Науковці акцентували на тому, що підручник має бути компетентісно орієнтованим та фокусуватися на формуванні «наскрізних» умінь учнів.

Формування цілей статті. У статті актуалізовано можливості шкільного підручника у формуванні читацької компетентності старшокласників як основи для свідомого вибору майбутньої професії з розумінням вимог та можливостей оточуючого середовища та потреб економіки країни.

Основні методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури; аналіз питань та завдань шкільного підручника, порівняння, узагальнення, класифікація, абстрагування та конкретизація, доведення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі змінюються підходи до навчання в цілому у зв'язку з відчутними змінами у світі, особливо після пандемії коронавірусу та з початком повномасштабної війни в Україні. Несподіваний

вимушений перехід до дистанційної та змішаної форми навчання виокремив цілий комплекс проблем, наслідком яких стали освітні втрати, що зачепили наскрізні вміння, які є базою для подальшого навчання, зокрема, наскрізного вміння читати з розумінням. Ще до переходу на дистанційну форму навчання українські школярі займали середні місця з тестування читацької грамотності: у дослідженні читацької грамотності PISA (2018) середній бал українських учнів із читання виявився на рівні 466 балів (у країні-лідера – 555, у середньому в країнах OECD – 487). На нашу думку, «просідання» читацької грамотності учнів має коріння від початку 90-х років минулого століття, коли ціле покоління дітей потрапило в нестабільний політичний та інформаційний період. Серед причин цього зниження можна виокремити: різку зміну парадигми в суспільстві в 90-х роках ХХ ст., що призвела до неспроможності швидко провести реформування шкільної освіти; режим «виживання» 90-х років, який змістив акценти з навчання та розвитку на суто практичну діяльність та навички; прорив в інформаційному просторі 2000-х років, що призвів до масового споживання неякісного контенту; ігровий ринок та соціальні мережі поступово витіснили читацьке дозвілля; зародилися основи «кліпового мислення», коли візуальна інформація породила неспроможність сприймати великі тексти без наочності; художні твори скорочувалися, адаптувалися під більш просте сприйняття (стислі варіанти творів, комікси тощо); батьки віддали навчання та виховання дітей соціальним інститутам та гаджетам (які виконують роль бебісітерів) і менше читають самі. Тому щоденне фрагментарне сприйняття візуальної інформації зробило для дитини процес читання важкою роботою. Книга та читання відійшли для досить великої кількості дітей та її батьків на другий план, що значно зменшило кумуляцію читацьких умінь та навичок. Освітні втрати в реаліях війни в першу чергу стосуються саме читацьких та інформаційних умінь для всіх груп учнів (Барановська, 2021b; Барановська, 2023a; Барановська, 2023b). Дослідження Н. Бондаренко засвідчують втрату колишньої популярності читання як життєвої і дозвілєвої практики через неконтрольоване споживання кліпової інформації з соціальних мереж та відеоконтенту, що призводить до фрагментованого сприймання світу (Бондаренко, 2023). У сучасних реаліях навчання в старшій школі потребує розвинених інформаційних та читацьких умінь на високому рівні. Реалізація життєвих планів старшокласників напрями залежить від умінь постійно навчатися, знаходити потрібні джерела для навчання та розвитку, аналізувати запити суспільства та вміти аналізувати інформацію з різних джерел, відфільтровуючи ті з них, які є шкідливими чи неправдивими. Усе це наразі закономірно відображається на інтелектуальному, загальнокультурному рівні молоді, впливає на її соціалізацію та розуміння сучасних світових тенденцій. У дослідженні О. Топузова, О. Малихіна, С. Алексеевої, Н. Арістової зазначено, що організація навчання в старшій школі конкретизується через використання інформаційно-комунікаційних технологій. Авторами обґрунтовується можливість застосування в профільній школі навчання у форматі smart, що є навчанням в інтерактивному освітньому просторі за допомогою світового контенту, який знаходиться у вільному доступі. Старшокласники у такому форматі зможуть отримувати основи теоретичних знань і практичних навичок конкретної професії або галузі, яка їх цікавить; здійснювати по-

глиблене вивчення обраних профільних предметів; мати доступ до спеціалізованих курсів; готуватися до вступу в університет або коледж; розвивати критичне мислення й аналітичні здібності тощо. Наголошується на важливості для старшокласників побудови індивідуальної освітньої траєкторії, яка дає можливість розкрити свій потенціал, отримати необхідні знання й навички та підготуватися до обраної професійної діяльності (Топузов, Малихін, Алексеева, Арістова, 2024).

Враховуючи реалії інформаційного світу, в сучасному підручникотворенні велика увага приділяється удосконаленню інформаційної складової сучасних підручників, формуванню читацької компетентності учнів. Виходячи з аналізу систем профільного навчання в розвинених країнах та поступову модернізацію її в Україні, можна виокремити декілька важливих напрямків формування особистості сучасного випускника засобами підручника як майбутнього активного члена соціуму та перетворювальної життєвої сили: компетентний читач; грамотний користувач в інформаційному просторі; ефективний командний комунікатор; свідомий громадянин України.

1. Компетентний читач: читання має стати щоденною практикою, невід’ємною складовою освіти впродовж життя, одним з ключових чинників розвитку й реалізації людського потенціалу, а формування читацької компетентності (грамотності) – підґрунтям для здобуття якісної освіти, розвитку критичного мислення, самореалізації. Читацька компетентність, сформована в учня на високому рівні, забезпечує здатність до самоосвіти, критичного сприймання інформації та розвитку усього комплексу «soft skills», а процес читання фактично розглядається як засіб для подальшої освіти та досягнення життєвих цілей. Результати загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості математичної та читацької компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» (2016–2021) показали прогалини, які в середній та старшій школі можуть призвести до неспроможності випускника продуктивно функціонувати в інформаційному постійно змінюваному та нестабільному просторі (Рекомендації щодо формування читацької, 2022). Завдання було структуровано таким чином: знаходження інформації, формулювання прямих висновків, інтерпретування й узагальнення (інтегрування) інформації, аналізування та оцінювання змісту й форми тексту. Аналізуючи результати опитування, звертаємо увагу на те, що учні цілком справилися з репродуктивними завданнями за текстом (визначати послідовність подій у тексті, знаходити у тексті відповіді на прямо поставлені запитання); частково виконували продуктивні завдання за текстом (визначати причину-наслідок подій, явно означені в тексті мотиви героїв, знаходити порівняння: зіставлення-протиставлення героїв, подій) та стикалися з утрудненнями під час виконання завдань на узагальнення, систематизацію та перенесення (визначати авторський задум, головне і другорядне в тексті, доводити думку героя, розмежовувати факти і судження, розуміти підтекст, аналізувати форму та зміст тексту). Саме вміння третього порядку краще розвинені в тих учнів, які багато читають.

Через зниження прагнення до читання формування цих умінь та навичок має відбуватися засобами підручника, який поступово повертатиме учневі мотивацію до читання та пізнання нового через текст. Реалізація завдань Нової української школи потягнула

за собою кардинальну зміну підходів до якості запитань та завдань підручника, починаючи з початкової школи. Зміни насамперед торкнулися *soft skills*, зокрема, умінь та навичок роботи з текстом, що є складовими інтелектуальної, інформаційної та комунікативної компетентностей: сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду (вміння аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації, доведення, прогнозування, аргументування, перетворення інформації, оцінювання, інтерпретація тексту, творчі зміни тексту, імпровізація). Запитання та завдання на формування *наскрізного вміння читати з розумінням* у сучасних підручниках можна поділити на репродуктивні (робота зі змістом навчального тексту, прямі завдання за сюжетом, виконання конкретних завдань); продуктивні (аналіз тексту, вміння виділяти головне порівнювати, узагальнювати, доводити власну думку) та творчі (створення власного продукту) тощо. Завдання, що формують *уміння висловлювати власну думку усно і письмово* – це завдання мовного характеру, які вимагають висловлення та пояснення власної думки усно та письмово (мовні завдання за вивченими правилами, завдання на розуміння частин тексту; логічні завдання з текстом, які вимагають висловлення власної думки усно чи письмово; завдання зі створення текстів на основі прочитаного, побаченого, почутого, продовження заданої теми з власного досвіду) (Барановська, 2021а). Якісний огляд запитань та завдань підручників для профільної школи показав, що вони стали різноманітними, цікавими, націленими на взаємодію з однокласниками та більш широкою аудиторією. Репродуктивні запитання та завдання підручника націлені на засвоєння навчального матеріалу, поданого в тексті і містять прямі відповіді в ньому: прочитай текст; поясни...; знайди в тексті...; дай відповіді на запитання та ін. Наприклад: «Вкажіть основу організаційного устрою козацтва»; «Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення»; «Ознайомтеся зі змістом таблиці. За поданим взірцем заповніть самостійно її останній рядок». Продуктивні запитання та завдання мають за мету навчити учня перетворювати навчальну інформацію, робити її аналіз, порівняння частин, узагальнення, систематизацію, доводити думку тексту і формувати власне бачення: «Визначте головну думку тексту (твору). Обґрунтуйте, як ви її розумієте? Визначте кількість мікротем»; «Доведіть свою думку»; «Чи правильним виявилось твоє припущення щодо змісту прочитаного?»; «Складіть план тексту»; «Подайте запропоновану в тексті інформацію таблицею»; «Доповніть текст додатковою інформацією»; «Перевірте свої припущення». Приклади запитань та завдань: «Прочитайте фрагмент джерела та роздивіться малюнок. Поясніть, як ви розумієте твердження П. Порошенка про те, що «Томос для нас – це фактично ще один акт проголошення незалежності України», витлумачте гасло на малюнку. За допомогою яких деталей у ньому втілено ідеї промови?»; «Поясніть образний вислів: Велике князівство Литовське XIV століття – це шакал, який іде слідом за монгольським тигром»; «Пригадайте сюжет українського фільму «Сторожова застава». Спрогнозуйте, хто може бути глядачем. Які актуальні для підлітків проблеми порушено у стрічці? Перегляньте трейлер фільму й складіть сценарій інформаційного відеоролику про державні символи України»; «Доберіть 3–5 різних аргументів, щоб підтвердити або спростувати думку...»; «Створіть буктрейлер

до оповідання». *Творчі запитання та завдання* націлені на створення власного творчого продукту та спонукають учнів до активізації пізнавальних можливостей, дослідницьких умінь, літературних, аналітичних, художніх здібностей: «Чи доводилося тобі відвідувати театр? Чи хотілося би побути актором (акторкою)? Яку роль ти мрієш зіграти? Напиши про це текст»; «Напиши текст про свою мрію»; «Створи рекламу на задану тему»; «Напиши твір-есе»; «Розкажи, що означає свобода для тебе». Важливо розуміти, що читацькі вміння учнів – це не тільки логічні вміння роботи з прочитаним, а й емоційне його сприйняття, іммерсивність, розуміння художніх особливостей твору.

В авторській програмі формування читацьких умінь учнів I–IV класів (О. Барановська), яка розробляється також для основної та старшої школи (далі – ПФЧУ) ми виділяли групу «Уміння читати й аналізувати художній твір». Серед умінь цієї групи ми виокремлювали такі: орієнтуватися в структурі художнього тексту, розрізняти елементи композиції, розуміти їхню роль в творі; учитись доводити типовість певної ситуації у прочитаному творі, шукати аналогічні ситуації у власному досвіді чи побаченому (почутому), стежити за кількома сюжетними лініями, діями головних і другорядних персонажів; вчитись розуміти позицію автора, висловлювати альтернативну думку; зіставляти прочитаний твір з особистим досвідом, ситуацією в житті, прогнозувати розвиток подій; визначати загальний настрій твору; здійснювати опис емоційного стану персонажів, висловлювати емоційне ставлення до твору в цілому, персонажів, об'єктів мистецтва і навколишнього світу; зіставляти власне уявлення про персонажа з авторським (автора книжки, режисера кінофільму, спектаклю, художника, композитора) та аргументувати свою думку; висловлювати своє уявлення про героя за допомогою опису, малюнка та обґрунтовувати власну позицію; мати навички творчого читання та експериментування з текстом (змінювати сюжет, переказувати текст з іншої позиції, додавати персонажів, імпровізувати під час інсценізацій); читати художні книжки та використовувати прочитане для навчальних та розвивальних цілей (Почупайло, 1997; Барановська, 2000; Барановська, 2024). Отже, *випускник як компетентний читач* – це грамотна, начитана, освічена духовна, людина, яка здатна навчатися та розвиватися протягом життя, сприймати красу художнього слова і прагнути розширювати світ читання.

2. Грамотний користувач в інформаційному просторі: сформована на високому рівні інформаційна та цифрова компетентність випускника має забезпечити вміння здобувати, передавати та перетворювати інформацію в різних галузях людської діяльності для якісного виконання освітніх та професійних функцій, його духовну безпеку, змогу протистояти ворожій пропаганді, розуміння сутності конфлікту цінностей тоталітарного та демократичного спрямування. Важливість володіння інформаційною компетентністю на високому рівні наразі посилюється через те, що в інформпросторі демократичної України агресор постійно та активно просуває своє світосприйняття, стирає грані між правдою та маніпуляціями, вибудовує свій образ реальності. Маніпулювання свідомістю молоді активно відбувається за допомогою різноманітних засобів масової інформації та інформаційних ресурсів, приналежність яких відразу неможливо відслідкувати. Інформаційний простір, в якому відбуваються політичні, навчальні культурні заходи існує на відомих інтернет-ресурсах світу, які є потужним

засобом впливу на молодь. Російськомовні ресурси використовують неправдиву або напівправдиву інформацію, перекручують чи відзеркалюють реальність для домінування та пропагування своїх ідей. Тому важливо уникати маніпулювання свідомістю особистості та намагання нав'язати утилітарні орієнтири та пріоритети. У сучасному освітньому процесі відбувається суттєве збільшення використання цифрових технологій. Окрім уже перерахованих недоліків, це принесло багато корисних змін: можливість використовувати інтерактивні 3D-карти Google, організовувати уроки-квести, проєкту діяльність (створити дослідницький маршрут, ознайомлювальну екскурсію, мистецьку візуалізовану доповідь, візуальну підтримку розповіді про прочитану книжку); надало додаткові можливості інтеграції (створення маршруту подорожі: знайти місця на інтерактивній карті, створити розповідь про цікаві історичні місця чи місце створення художнього твору автором; виміряти відстань). У нових підручниках застосовується електронна підтримка у вигляді QR-кодів. Запитання та завдання орієнтують старшокласника до пошуку, відбору та перероблення інформації в інтернеті, створення на цій основі доповідей, рефератів, презентацій: «Ознайомтеся на сайтах... з інформацією про видатного українського вченого ... й підготуйте стисле повідомлення про нього»; «Доберіть відповідну літературу й інтернетні джерела на задану тему»; «Чи можна забезпечити якісний автоматизований переклад тексту з однієї мови на іншу? Чому?». Активно розвивається проєктна діяльність старшокласників, виконання якої потребує сформованості достатнього і високого рівнів читацької, інформаційної, комунікативної та соціальної компетентностей.

У ПФЧУ ми виділяли групи: «Інтелектуальні вміння як компонент інформаційних умінь»; «Вміння працювати з комп'ютером та іншими гаджетами» та «Бібліотечно-бібліографічні вміння та навички» (приклади для 4 класу). У групі «Інтелектуальні вміння як компонент інформаційних умінь» ми виокремили логічні вміння та навички: аналіз, виділення головного, порівняння, узагальнення, систематизація, визначення понять, доведення, спростування, прогнозування, вміння працювати з підручником, взаємодіяти з іншими. До прикладу, володіти елементарним смисловим аналізом тексту, вміти розділяти його на основні змістові частини, відділяючи головне від другорядного; порівнювати (одночасно і паралельно), розрізняючи істотні та неістотні ознаки, робити узагальнення як висновок порівняння, користуватися з допомогою вчителя правилом-орієнтиром порівняння; узагальнювати, виходячи з власного досвіду; вчитись доводити за планом-алгоритмом, прогнозувати і моделювати ситуації в ігровій формі; вчитись розуміти проблемну ситуацію в тексті, розв'язувати нескладні проблемні завдання, складати спільний план дій, перевіряти рішення; здійснювати перенесення набутих читацьких умінь на інші види діяльності; орієнтуватися в змісті підручника; користуватися текстом, наочністю, планами, схемами, таблицями, картинками; самостійно відповідати на запитання, виконувати завдання в підручнику; використовувати додаткову літературу до параграфів підручника; виконувати завдання підручника для групової (парної) роботи; перетворювати інформацію на основі тексту, створювати план, елементарну таблицю, модель та ін. У групу «Вміння працювати з комп'ютером та іншими гаджетами» увійшов комплекс цифрових умінь та навичок, необхідних для

змішаного навчання: знати техніку безпеки в комп'ютерному класі та вдома, правила роботи за комп'ютером і виконувати організаційні вимоги роботи з ним; оволодівати основними поняттями, які потрібні для роботи за комп'ютером («ключові слова», «файл», «папка», «ярлик», «мікрофон», «мережа інтернет»); уміннями і навичками роботи з цифровими платформами, що використовуються для змішаного навчання (за допомогою батьків та самостійно); ускладнювати вміння використовувати смартфон, планшет, ноутбук для навчання та розвивальних цілей та дозвілля; вміти виконувати елементарні дії в файлі (вирізати, вставити, копіювати, вводити відповіді на клавіатурі); виконувати завдання вчителя в електронному форматі частково самостійно та самостійно; вчитись візуалізувати власні ідеї в цифровому вигляді у простих схемах малюнках, заповнювати табличні дані; вчитись робити елементарний пошук інформації в Google, виконуючи завдання вчителя; знаходити потрібний сайт вводячи його адресу (копіювати) чи ключові слова; вчитись критично сприймати інформацію, розрізняти головне і другорядне, радитися з батьками, вчителем щодо доцільності використовувати знайдене; накопичувати власну базу фільмів, навчальних та розвивальних передач, малюнків у власній теці в комп'ютері, створювати систему, за якою зберігатиметься інформація; користуватися навчальними та розвивальними відео на перевірених платформах. У групі «Бібліотечно-бібліографічні вміння та навички» наведені уміння та навички роботи в бібліотеці та з паперовими носіями інформації (пошук, узагальнення, систематизація, використання літератури, вільне читання, робота з довідково-пошуковим апаратом бібліотеки): орієнтуватися у порядку розташування книжок на полицях бібліотеки; вміти самостійно обирати та відшукувати книжки у відкритому доступі, самостійно визначати тему книжки, її приблизний зміст за основними елементами; знати призначення основних позначок на бібліотечних книжках (ББК, авторський знак); знати про основні види каталогів бібліотеки та освоювати принципи систематизації в них (алфавітний, тематичний, предметний); користуватися енциклопедіями, словниками для свого віку в читальній залі; користуватися тематичними картотеками для свого віку, стендами і виставками у процесі вибору книжок, довідковою літературою; складати простий бібліографічний опис книжки (за автором і за назвою); вчитись складати просту картотеку та список літератури (прочитаних книжок чи рекомендованих до прочитання); самостійно вести читацький щоденник, читати за списком рекомендованої літератури, складеним вчителем; використовувати додаткову літературу у підготовці до уроку (Почупайло, 1997; Барановська, 2000; Барановська, 2024). Такі програми є підґрунтям для роботи вчителя і на наш погляд, особливо важливі для учнів старших класів для визначення обсягу, структури та ускладнення формування наскрізних умінь та навичок впродовж життя. Уміння цих груп фактично загальнонавчальними, бо це є міксування інтелектуальних, інформаційних, комунікативних та соціальних умінь та навичок, якими має оволодіти випускник для повноцінної роботи в інформаційному просторі, навчання протягом життя та професійного розвитку в майбутньому. Тож випускник як грамотний користувач в інформаційному просторі – це майбутній професіонал, який навчатиметься протягом життя та орієнтуватиметься в реаліях оточуючого середовища та світових тенденціях.

3. Ефективний командний комунікатор: для успішного функціонування в суспільстві, ефективного навчання й роботи в колективі вкрай необхідна сформована соціальна компетентність, зокрема, розвинені уміння й навички колективної взаємодії з іншими особами письмово та в режимі реального часу: співпрацювати для досягнення результату навчальної та виробничої діяльності (визначати мету спільної роботи; планувати послідовність дій групи для виконання завдання; погоджуватися на роль, яку здатний виконати найкраще); взаємодіяти з іншими особами через мистецтво (брати участь у колективних творчих проєктах, виконувати різні дії/ролі у творчому процесі; обговорювати з іншими особами враження від сприйняття мистецтва та творчої діяльності, поважаючи вибір інших осіб); співпрацювати в команді для створення інформаційного продукту (керувати своїми діями та визначати власний внесок у спільний результат роботи команди, розуміти успішні та невдалі кроки у процесі роботи); взаємодіяти в режимі реального часу (створювати дописи для захищених ресурсів, зокрема веб-сайту закладу загальної середньої освіти, навчатися онлайн) (Барановська, 2022a; Барановська, 2022b). Процес формування соціальної компетентності відбувається поступово і проходить кілька етапів: соціальна адаптація, соціальна ідентифікація, індивідуалізація та персоніфікація і є складовою процесу соціалізації особистості. Перший етап (пристосування до мінливих соціокультурних умов) та другий (долучення до системи суспільних відносин, усвідомлення своєї приналежності до певних груп, рольова участь і отримання певного статусу) – це обов’язкові етапи, які має пройти старшокласник. Проходження третього (формування унікальних рис особистості, які роблять її цікавою та корисною для соціуму) та четвертого (високий рівень самовизначення, самоствердження, відтворення та перетворення умов життєдіяльності) – це мета активного випускника, який реалізуватиме амбіції та плани в соціумі. Функціонування молодшої людини як активного члена суспільства вимагає від нього спроможності налагоджувати партнерські стосунки, здатність до роботи в колективі, команді. Водночас, важливо протистояти негативним впливам довкілля, обстоювати власну думку, мати власну гідність тощо. Формування комунікативної компетентності відбувається за допомогою діалогічних, дискурсивних технологій, технологій навчання у співпраці (командна, групова робота), ігрових технологій, які створюють базу вмінь та навичок, таких, як: вміння слухати та чути, коректно ставити та відповідати на запитання, формулювати і транслювати свої думки та переконання і водночас бути толерантними тощо. Окремим напрямом освіти наразі є медіаосвіта (Н. Бондаренко, Г. Онкович та ін.), яка вчить способам використання масової комунікації в суспільстві; критичному аналізу медіатекстів, адекватному оцінюванню запропонованих в них цінностей, політичних, соціальних, комерційних та культурних інтересів, створенню і поширенню через мас-медіа власних медіатекстів.

Нові вимоги суспільства змінили інформаційне наповнення текстів та тем підручника, запитання та завдання стали більш цікавими, інтерактивними і пов’язаними з реаліями життя. У ПФЧУ виокремлено вміння розв’язувати проблеми на елементарному рівні, співпрацювати з іншими особами: виконувати завдання-інтерв’ю, взаємодіяти зі співбесідником та отримувати зворотній зв’язок; вміти працювати з однокласниками/

однокласницями над завданнями за текстом (у групі та парі), продовжувати вчитись виконувати спільні дослідницькі, рольові завдання, завдання-змагання; створювати з однокласниками/однокласницями спільний творчий продукт, здійснювати проєктну діяльність у парі, групі; презентувати результати спільної роботи за допомогою вчителя. У підручниках для старшої школи все більше уваги приділяють групі запитання та завдань, націлених на формування соціальних умінь, а саме вміння розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами: завдання-інтерв'ю, націлені на вміння сформулювати запитання, взаємодіяти з співбесідником та отримувати зворотний зв'язок; спільна робота над завданням за текстом, робота в парі; спільні дослідницькі завдання; рольові завдання; завдання-змагання (риторичні змагання); ігрові завдання. Серед цих завдань також присутні частково репродуктивні (відтворення ситуації за зразком), продуктивні (відтворення власного варіанту розвитку ситуації) та творчі (створення спільного творчого продукту). Активно пропонуються завдання, де старшокласник виступатиме в ролі дослідника, рецензента, журналіста, учасника диспутів та конференцій тощо. Завдання подаються в різних рубриках на кшталт «Працюймо в групах», наприклад: «Об'єднайтесь в групи й подумайте, що ви будете робити в таких ситуаціях...»; «Уявіть, що ви делегат Всесвітнього конгресу українців, мета якого – обговорити стан функціонування української мови в країнах, де проживають носії української мови. Підготуйте виступ»; «Прокоментуйте висловлення «Людина вища за тварину здатністю до мови, але нижча за неї, коли негідно поводить з мовою (Сааді)»; «Уявіть себе в ролі орендаря приміщення, продумайте свою поведінку в цій ситуації. Доберіть аргументи для того, щоб переконати адміністратора»; «Проаналізуйте мовлення своїх однокласників. Які риторичні фігури вони використовують для доведення власних думок? Чи завжди це комунікативно доречно?»; «Підготуйте вітальну промову до однокласників»; «Спробуйте намалювати жестами різні ролі (друга група вгадує їх)»; «Візьми інтерв'ю в однокласників (однокласницю)»; «Проведіть опитування у вас в класі»; «Створіть колективний колаж на тему...»; «Об'єднайтесь у групи та зверніться до дорослих зі своїми застереженнями». Завдання можуть містити спільні дослідницькі завдання, презентації власного продукту: «Об'єднайтеся у творчі групи, розподіліть обов'язки і обговоріть план дій. Оформіть і проведіть презентацію», «Поцікався у рідних, які книжки збереглися в них з дитинства», «Дізнайтеся про легенду щодо походження вашого краю»; рольові завдання: «Разом з однокласниками створіть сценарій і розіграйте його»; змагання, ігрові завдання: «Відгадайте героя за описом» та ін. Тож *випускник як ефективний командний комунікатор* – це майбутній професіонал, керівник чи ефективний співробітник, який здатний виконувати індивідуальні та колективні завдання, здійснювати проєкти, взаємодіяти як в колективі, так і в особистому просторі.

4. Свідомий громадянин України: формування національно-культурної ідентичності, громадянської компетентності має базуватися на національному світогляді, культурі, мові, ідеї створення унікального мовного-літературного простору, в тому числі засобами підручника; формування в учнів відповідального ставлення до рідної мови та усвідомленого її використання; формування українського менталітету та іден-

тичності через розуміння мови як ключа до національної пам'яті; виховання духовної, емоційно багатой, естетично розвиненої та інтелектуальної особистості; залучення до вивчення національної історії та культури). У сучасному світі українське суспільство стикається зі складними викликами та трансформаціями, такими, як захист територіальної цілісності України, формування політичної нації, збільшення ролі власної причетності та відповідальності за долю своєї держави. Важливість формування національно-культурної ідентичності обумовлена потребою в осмисленні та усвідомленні національно-культурних та громадянських цінностей українського народу, його історичної пам'яті, збереженні національної автентичності та традицій. Особливо важливою є роль старшої школи як етапу освітнього процесу, де формується та закріплюється ціннісне ставлення особистості до суспільства, держави та власної ролі у ньому. Зокрема, важливими факторами формування громадянської компетентності старшокласників є мова та навчальна, художня і документальна література. У підручниках запитання та завдання, що формують громадянську компетентність насамперед націлені на активізацію патріотичних почуттів учнів та вироблення ціннісних орієнтацій та ставлень. Тому акцент у завданнях такої спрямованості зміщується на продуктивні та творчі, наприклад: «Складіть колективний коментар поданої графічної інтерпретації поняття «національні інтереси України»; «Прокоментуйте висловлення. У чому цінність джерела особисто для вас? Стисло висловіть своє ставлення до викладених думок». Формування громадянської компетентності може і повинно відбуватися засобами художнього читання, а підручник з української літератури, історії набуває ролі путівника, виховує молоду людину як громадянина, духовно багату особистість і носія українського менталітету. Підручник на сучасному етапі має завдання створення унікального мовно-літературного простору, формування в учнів відповідального ставлення до рідної мови та усвідомленого її використання, залучення до вивчення національної історії та культури, виховання духовної, емоційно багатой, естетично розвиненої та інтелектуальної особистості. Тож *випускник як свідомий громадянин України* – це людина, в якій сформована національно-культурна ідентичність, громадянська компетентність, свідоме відношення до української мови і культури.

Перераховані вище напрямки формування особистості сучасного випускника засобами підручника як майбутнього активного члена соціуму та перетворювальної життєвої сили допомагають йому поступово оволодіти *технологією життєтворчості* яка вміщує досить популярні зараз *технології досягнення успіху*. Автори, які працювали над проблемою технології життєтворчості (І. Єрмаков, Д. Пузіков та ін.) вважали, що це принципово нові педагогічні ідеї, концепції, технології, в центрі яких – особистість з її потребами й інтересами, за яких відбувається плекання людини як творця, проєктувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості. Автори акцентували на тому, що процес життєтворчості передбачає: осмислення людиною свого призначення; вироблення життєвої концепції й життєвого кредо; свідомий вибір життєвих цілей і оформлення їх в життєву програму (як систему довгострокових життєвих цілей) та план (як систему цілей і засобів у більш близькій часовій перспективі); наявність не-

обхідних умов для самореалізації; рівень соціальної і психологічної зрілості; відповідальне ставлення до свого життя і до самого себе (Єрмаков, Пузіков, 2007).

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи, можна стверджувати, що підвищення рівня читацької та інформаційної компетентності старшокласників є критично важливим для їх успішної самореалізації та інтеграції в сучасне суспільство. Підручник як основна навчальна книга для старшокласника може і має стати каталізатором для формування критичного мислення, ключових компетентностей та ціннісного ставлення до власної ролі в суспільстві. Стимулювання молоді людини до читання як усвідомленого компоненту особистісного і професійного зростання, життєтворчості, перехід практики читання з суто навчальної до регулярної дозвілєвої практики та форми спілкування стає важливим напрямком змін у суспільстві. Тільки за таких умов можна забезпечити високий рівень підготовки випускників до викликів майбутнього професійного та особистого життя. Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо розроблення програм формування читацьких умінь учнів старшої школи як підґрунтя для навчання та розвитку впродовж життя.

Використані джерела

- Барановська, О. (2000). Формування інформаційної культури учня. *Шлях освіти*, 3, 31–34.
- Барановська, О. В. (2021a). *Змішане навчання у початковій школі: нові форми взаємодії. Методичні рекомендації*. Київ: Фенікс. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729011>
- Барановська, О. В. (2021b). Формування наскрізних умінь третьокласників за допомогою методичного апарату підручника. *Проблеми сучасного підручника*, 26, 18–32. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726217>
- Барановська, О. В. (2022a). Організація групової роботи на основі запитань та завдань підручника як спосіб компенсації освітніх втрат учнів початкової школи. У *Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу: збірник тез доповідей* (с. 76–79). Київ: Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732629>
- Барановська, О. В. (2022b). Розвиток соціальної взаємодії учнів початкової школи засобами підручника. У *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XII: Якісні дослідження для покращення життя людини* (с. 38–40). Конін–Ужгород–Перемишль: Посвіт. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731355/>
- Барановська, О. В. (2023a). Інформаційні (читацькі) уміння учнів початкових класів: освітні втрати в реаліях війни. У *Теорія і практика використання інформаційних технологій в умовах цифрової трансформації освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, (с. 200–203). Київ: УДУ імені Михайла Драгоманова. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736335>
- Барановська, О. В. (2023b). Уміння читати з розумінням: компенсація освітніх втрат учнів початкової школи в умовах воєнного часу. У *Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (22–23 листопада 2022 р., с. 78–82). Київ: Видавництво «Людмила». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734276>
- Барановська, О. В. (2024). Програма формування читацьких умінь учнів початкових класів як підґрунтя для роботи вчителя в умовах освітніх розривів. *Світ дидактики: дидактики в сучасному світі: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-кон-*

- ференції (07–08 листопада 2023 р., с. 112–114). Київ: Видавництво «Людмила». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739689>
- Бондаренко, Н. (2023). «Читання як життєва стратегія»: реалізація державної політики книгочитання-2032 у підручникомтворенні. *Проблеми сучасного підручника*, 30, 19–31. <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/670/726>
- Ермаков, І., Пузиков, Д. (2007). *Життєвий проєкт особистості: від теорії до практики*. Практико-орієнтований посібник. Дніпропетровськ.
- Локшина, О. (2019). Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. *Український педагогічний журнал*, 3, 21–30. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-3-21-30>
- Почупайло, О. В. (1997). Програма формування читацьких умінь у школярів. *Початкова школа*, 10, 29–38.
- Рекомендації щодо формування читацької компетентності учнів на рівні початкової освіти. (2022). Український центр оцінювання якості освіти. <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/chyt-gram-24-10-22.pdf>
- Реформування старшої профільної середньої освіти (академічні ліцеї). (2024). Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=8MrxvuT22us&list=LL&index=33>
- Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія». (2023). Кабінет Міністрів України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>.
- Топузов, О. М., Малихін, О. В., Алексеева, С. В., Арістова, Н. О. (2024). *Індивідуалізація навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу у профільній старшій школі*. Методичний посібник. Київ: Освіта. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741094/1/%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>
- Schleicher, A. (2024). Educating for Tomorrow's World. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=c1ysVZYSDm8&list=LL&index=29&t=5808s>

References

- Baranovska, O. (2000). Formuvannia informatsiinoi kultury uchnia. *Shliakh osvity*, 3, 31–34. (in Ukrainian).
- Baranovska, O. V. (2022a). Orhanizatsiia hrupovoi roboty na osnovi zapytan ta zavdan pidruchnyka yak sposib kompensatsii osvितnikh vtrat uchniv pochatkovoї shkoly. In *Problemy suchasnoho pidruchnyka: navchalno-metodychne zabezpechennia osvितnoho protsesu v umovakh voiennoho chasu: zbirnyk tez dopovidei* (pp.76–79). Kyiv: Pedahohichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732629> (in Ukrainian).
- Baranovska, O. V. (2023b). Uminnia chytaty z rozuminniam: kompensatsiia osvितnikh vtrat uchniv pochatkovoї shkoly v umovakh voiennoho chasu. In *Zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii* (November 22–23, 2022, 78–82). Kyiv: Vydavnytstvo «Liudmyla». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734276> (in Ukrainian).
- Baranovska, O. V. (2021a). *Zmishane navchannia u pochatkovii shkoli: novi formy vzaiemodii*. Metodychni rekomendatsii. Kyiv: Feniks. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729011> (in Ukrainian).

- Baranovska, O. V. (2021b). Formuvannia naskriznykh umin tretoklasnykiv za dopomohoiu metodychnoho aparatu pidruchnyka. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 26, 18–32. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726217> (in Ukrainian).
- Baranovska, O. V. (2022b). Rozvytok sotsialnoi vzaiemodii uchniv pochatkovoii shkoly zasobamy pidruchnyka. In *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. Tom KhII: Yakisni doslidzhennia dlia pokrashchennia zhyttia liudyny* (pp. 38–40). Konin–Uzhhorod–Peremyshl: Posvit. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731355/> (in Ukrainian).
- Baranovska, O. V. (2023a). Informatsiini (chytatski) uminnia uchniv pochatkovykh klasiv: osvitni vtraty v realiiakh viiny. In *Teoriia i praktyka vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii v umovakh tsyvrovoi transformatsii osvity: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 200–203). Kyiv: UDU imeni Mykhaila Drahomanova. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736335> (in Ukrainian).
- Baranovska, O. V. (2024). Prohrama formuvannia chytatskykh umin uchniv pochatkovykh klasiv yak pidgruntia dlia roboty vchytelia v umovakh osvitnikh rozryviv. In *Svit dydaktyky: dydaktyky v suchasnomu sviti: zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (November 07–08, 2023, pp. 112–114). Kyiv: Vydavnytstvo «Liudmyla». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739689> (in Ukrainian).
- Bondarenko, N. (2023). «Chytannia yak zhyttieva stratehiia»: realizatsiia derzhavnoi polityky knyhochytannia-2032 u pidruchnykotvorenni. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 30, 19–31. <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/670/726> (in Ukrainian).
- Lokshyna, O. (2019). Yevropeiska dovidkova ramka kliuchovykh kompetentnosti dlia navchannia vprodovzh zhyttia: onovlene bachennia 2018 roku. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 3, 21–30. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-3-21-30> (in Ukrainian).
- Pochupailo, O. V. (1997). Prohrama formuvannia chytatskykh umin u shkoliariv. *Pochatkova shkola*, 10, 29–38. (in Ukrainian).
- Reformuvannia starshoi profilnoi serednoi osvity (akademichni litsei) (2024). Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=8Mrxvut22us&list=LL&index=33> (in Ukrainian).
- Rekomendatsii shchodo formuvannia chytatskoi kompetentnosti uchniv na rivni pochatkovoii osvity. (2022). Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity. <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/chyt-gram-24-10-22.pdf> (in Ukrainian).
- Schleicher, A. (2024). Educating for Tomorrow's World. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=c1ysVZYSDm8&list=LL&index=29&t=5808s> (in English).
- Stratehiia rozvytku chytannia na period do 2032 roku «Chytannia yak zhyttieva stratehiia». (2023). Kabinet Ministriv Ukrainy. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>. (in Ukrainian).
- Topuzov, O. M., Malykhin, O. V., Alieksieieva, S. V., Aristova, N. O. (2024). *Indyvidualizatsiia navchannia v umovakh zmishanoi formy orhanizatsii osvitnoho protsesu u profilnii starshii shkoli. Metodychnyi posibnyk*. Kyiv: Osvita. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741094/1/%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf> (in Ukrainian).
- Yermakov, I., Puzikov, D. (2007). *Zhyttievyi proekt osobystosti: vid teorii do praktyky*. Praktyko-zorientovanyi posibnyk. Dnipropetrovsk. (in Ukrainian).

Olena Baranovska, Ph.D. in Pedagogy, Senior Researcher of the Didactics Department of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DIDACTIC POSSIBILITIES OF THE SCHOOL TEXTBOOK IN FORMING THE READING COMPETENCE OF HIGH SCHOOL STUDENTS AS A BASIS FOR SUCCESSFUL SELF-REALIZATION IN MODERN SOCIETY

The article updates the problem of the influence of the level of formation of reading competence of high school students on the probability of their achieving real life and educational goals. The possibilities of the textbook as a «learning compass» capable of directing high school students to the formation of a life trajectory with an understanding of the requirements and opportunities of the surrounding environment are considered. It is noted that the relevance of the problem for Ukrainian society becomes obvious against the background of the global trend of the fading of the reading culture, the decrease in the level of reading literacy in general and the critical analysis of a large flow of information of varying quality. The international experience of the development of cross-curricular skills and reading literacy of high school students considered. The analysis and generalization of the achievements of pedagogy and pedagogical psychology made it possible to make an assumption that the reduced level of reading competence of high school students negatively affects their ability to achieve success in education and in the future professional life, which endangers their competitiveness in the labor market. Attention is focused on the competence-oriented direction of the educational process in high school and its reflection in the content of the school textbook. It is emphasized that the improvement of the effectiveness of the modern textbook is facilitated by the adaptation of its content and methodical apparatus to the requirements of the European educational space, the involvement of young people in modern projects that will contribute to the active search for answers to questions about their place in society and the world. The directions of the formation of the personality of a modern graduate with the help of a textbook as a future active member of society and a transformative life force are determined: a competent reader; competent user in the information space; effective team communicator; conscious citizen of Ukraine.

Keywords: high school; profile training; textbook creation; reading competence; reading as a strategy of life creation.